

Језик данас

НОВА СЕРИЈА

ГЛАСИЛО МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КУЛТУРУ УСМЕНЕ И ПИСАНЕ РЕЧИ

САДРЖАЈ

Осветљавања

Анета Спасојевић

Придеви са значењем људских особина исказани радним гласовним придевом у придевској служби

1

Александра Марковић

Грађа Речника САНУ као драгоцен извор за етимолошка истраживања: на примеру одреднице прекада

9

Наташа Вуловић Емонтс, Марија Ђинђић

Од једнога ударца дуб не пада

19

Дејан Милорадов

О једном топониму – Шикунџе и о једном херимониму – шикунџа

23

Преиспитивања

Светлана Слијепчевић Бјеливук

Како је фотонајаран и остало фотонајаран?

28

Мали савети

33

Одлуке Одбора за стандардизацију српског језика

35

Повеље Матице српске за неовање српске језичке културе

37

Писци о језику

52

УРЕДНИЦИ

Академик ИВАН КЛАЈН (1997–2005)
Др РАДА СТИЈОВИЋ (2014–)

УРЕДНИШТВО

Др РАДА СТИЈОВИЋ (главни и одговорни уредник)
Др НАТАША ВУЛОВИЋ ЕМОНТС
Др РАЈНА ДРАГИЋЕВИЋ
Др РАДОЈИЦА ЈОВИЋЕВИЋ
Др ДУШКА КЛИКОВАЦ
Др ВЕСНА ЛОМПАР
Др АЛЕКСАНДРА МАРКОВИЋ
Др МАТО ПИЖУРИЦА
Мр ОЛГА САБО
Академик МИЛОСАВ ТЕШИЋ

Језик данас

Адреса Уредништва: 21000 Нови Сад, ул. Матице српске бр. 1

Телефон: 021/420-199, лок. 265

Издавач: Матица српска

Цена: 200,00 динара

Технички секретар
Катјарина Сунајко

Коректор
Татјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Корице

Оскар Штјефан

Компјутерски слог
Владимир Вајић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Језик данас на интернету:
www.maticasrpska.org.rs/jezik_danas
e-mail: ksunajko@maticasrpska.org.rs

Рукописи се не враћају

Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије
финансијски је помогло штампање овог гласила Матице српске

СIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

808

ЈЕЗИК данас : гласило Матице српске за културу усмене и писане речи / главни и одговорни уредник Рада Стијовић. – 1997, бр. 1-2005, бр. 21/22 ; Н. с. Год. 1 (10), бр. 1/2 (2014)– . – Нови Сад : Матица српска, 1997–. – 24 cm

Тромесечно.

ISSN 0354-9720 = Језик данас
COBISS.SR-ID 126253063

Б

ПРЕИСПИТИВАЊА

Свејлана Слијейчевић Бјеливук

КАКО ЈЕ ФОТОАПАРАТ ПОСТАО ФОТО-АПАРАТ?*

Једно од компликованијих питања правописа српског језика тиче се састављеног и растављеног писања. Тој теми посвећено је цело поглавље *Правописа српскога језика* Матице српске објављеног 2010. године. Ово поглавље, под насловом *Сјојено и одвојено писање речи*, поред *Уводних напомена* обухвата још и следеће мање целине, насловљене редом: *Именице, Заменице, Бројеви и изведенице од њих, Глаголи, Прилози, Предлози, Везници, речце и узвици* и *Предлошки сјојеви*. Судаћи већ по самим поднасловима, недоумице које се могу јавити када је састављено и растављено писање у питању односе се на све врсте речи.

У овом раду размотрићемо један мали део ове теме, и то онај који се односи на писање сложених јединица чији је први део непроменљив страни формант. Будући да је уплив страних речи, нарочито англицизама, у српски језик све већи, јављају се и правописне недоумице у вези са тим како их треба правилно писати. Ово питање подстакнуто је развојем технологија (*џаџ-скрин џелефон / џаџскрин џелефон*), широм употребом интернета и друштвених мрежа (*фоџо-бомбер / фоџобомбер*), напредовањем марке-

* Овај рад је финансирао Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору број 451-03-47/2023-01 од 17. 1. 2023. године, склопљеном са Институтом за српски језик САНУ.

тинга, али и индустрије забаве (*фоџо-џоџ* / *фоџоџоџ*; *бинџвочинџ* / *бинџ-во-чинџ*), а нарочито је било актуелно у периоду пандемије ковида, те су се јавиле недоумице у погледу писања разних спојева: *ковид амбуланџа* / *ковид-амбуланџа*; *џосџковид џериод* / *џосџ ковид џериод*; *лонџ ковид* / *лонџковид* итд.

У домаћој лингвистичкој литератури срећу се различити називи за јединице којима се бавимо у зависности од језичког нивоа у оквиру ког се посматрају – од неологизама, преко различитих описних назива, какав је, на пример, назив *џрочлане језичке сџрукџуре*, до хибрида и хибридних творевина (када је у питању комбиновање домаћег и страног форманта). Први део оваквих јединица може бити било који формант (дакле, не само лексема) који је непроменљив у датом споју, а независно од тог споја то не мора бити, типа: *аква-џарк* наспрам *инџернеџ веза* (*аква-* је непроменљиво и несамостално, *инџернеџ* је ван споја самостална променљива лексема).

Циљеви овог рада су: а) проверити функционалност постојећих правописних решења и б) размотрити могућа решења за уједначавање правописних правила.

Ометајући фактор у прихватању и ширењу правописних правила некада јесте и њихова променљивост. Примера ради, *Правопис срџскоџа језика* Матице српске из 2010. године доноси промене у писању речи попут *фоџо-аџарџ* и *аџџо-џџџ*. Наиме, издање из 1993. године прописивало је састављено писање, а ново издање прописује полусложеничко писање. Проблем настаје и када се то решење упореди са решењима које даје *Речник срџскоџа језика* из 2007. године, чије је издавач иста установа. Којим ауто(-)путем треба кренути и чему треба веровати – каснијем издању Правописа или нормативном речнику? Да ли је *фоџо-аџарџ* неки другачији уређај од *фоџоаџарџа* из 1993. године?

Процеси глобализације најчешће се наводе као разлог за промену лексичког састава српског језика (уп. Ћорић 2009; Драгићевић 2011). Језичке промене које настају под утицајем тенденције ка интернационализацији, као последице глобализације (Ћорић 2009: 117), читавају се на свим језичким нивоима и у свим регистрима, али се најпре запажају у публицистичком функционалном стилу, с обзиром на то да је битна карактеристика сваког публицистичког текста да он одражава дати тренутак, дато стање стварности (Тошовић 2002: 304), па самим тим и језичко стање. Због тога најчешће баш у новинама и на интернету налазимо нове сложенице и нове речи, које се касније шире и кроз разговорни и публицистички стил постају део општег лексичког фонда.

Највећи број ових јединица преузет је из енглеског језика и правописно адаптиран само на основу изговора. Ћорић овакве јединице назива и сложеним јединицама са страном препозитивном компонентом, чији је творбени

модел *комјоненџиа сџраноџ џорекла* + *самосџална лексема као основинска реч* (Ђорић 2009: 116).

Када је у питању правописни аспект, ове сложене јединице према поменутом *Правопису српскоџа језика* Матице српске (у даљем тексту *Правопис*) могу се писати растављено (*алфа зраци, експрес лонац, жиро рачун, бруџо џежина, доџинџ конџрола, дур лесџвица*), састављено, као сложене (*бодибилдинџ, евроџол, еџноџсихолоџџа, зоџпаразитџ, зоокулџура, минибус, конџтра-револуџџа*) и са цртицом, као полусложенице (*аква-аеробик, алиби-џоџез, алко-џесџ, ауџ-линиџа, арџ-рок, гџџифри-џоџ, нарко-дилер, зен-будизам, кварц-ламџа, какао-млеко, колор-џелевизор*). У вези са правописом, јављају се много веће недоумице, које се могу сматрати претечом правописних проблема: да ли су то синтагме, полусложенице или је у питању једна реч? Који је принцип поштован и какви су критеријуми за писање: *џуго-сџорџ*, а *рок џевач*? Ако имамо у виду да је и у првом и другом случају први део у самом споју непроменљив, али да је сваки за себе променљива реч, по ком критеријуму нормативисти прописују другачија решења за њихово писање?

У *Правопису* се истиче да су „посебан нормативни проблем почетне саставнице, углавном страног порекла, са статусом или форманата или префиксоида”. Примећујемо да први део ових јединица *Правопис* третира као форманте и као префиксоиде, при чему ваља нагласити и то да је први термин хиперординиран у односу на други, па самим тим и није адекватно решење. Префиксоидима се, уобичајено, сматрају несамостални форманти који имају самостално значење (исп. Ивић и др. 2004: 103), а формантима се могу сматрати и префикси и префиксоиди и, на крају, непроменљиве лексеме с атрибутском функцијом.

Као критеријуми за раздвајање полусложеничког од састављеног писања у *Правопису* спомињу се:

а) несамосталност једне или обеју саставница и спојни вокал као пратећи формални знак овог критеријума;

б) прозодџски критеријум (обједињеност акцента);

в) ново значење које настаје обједињавањем саставница, чешће једнопојмовно него двопојмовно;

г) код полусложеница прва саставница одређује другу, дајући јој обележје *џодврџе речи са оџџџим значењем* (уп. т. 82 у *Правопису*).

Када је реч о јединицама којима се бавимо у овом раду, спојни вокал нам не може бити критеријум, јер он изостаје. Други део је, као што смо рекли, готово увек самосталан, а први део такође може бити самосталан: *инџернеџ џорџали, инџернеџ уређаџи, инџернеџ џоџинџ, веш-маџина, џакет-аранжман, андерџраунд миље, андреналин џура, ауџлетџ џродаџа, бизнис клуб, инсџјаниџ кафа, поред инсџјаниџ сређа, конџакџ-џруџа* итд. Самосталност

првог дела оваквих јединица, поред тога што су у питању пунозначне речи, огледа се у томе што је њихова парадигма ван дате јединице могућа: *инџернеј, инџернејџа, инџернејџу...*; *вещ, веща, вещу...*; *џакеј, џакејџа, џакејџу...*; али су ове речи непроменљиве у поменутиим сложеним јединицама онда када се налазе на првом месту: *инџернеј џорџџал, инџернеј џорџџала, инџернеј џорџџалу...*; *вещ-машина, вещь-мащине, вещь-мащини...*; итд.

Прозодијски критеријум такође се може не сматрати чврстим критеријумом, јер већина ових јединица у српском језику има два акцента (*вещ-мащина* и сл.).

Проблеми се усложњавају у т. 86, где се дају критеријуми за одвојено писање. Ови критеријуми додатно компликују оно што сматрамо проблематичним у правилима из т. 82:

а) непроменљивост речи страног порекла, најчешће англицизма и њена детерминативност;

б) самосталност и променљивост првог члана и његова општија употреба.

Овако образложени критеријуми нису јасно разграничени од критеријума за полусложеничко писање јер је тешко утврдити разлику између „детерминативности” и „обележја *џодврстје речи са оџцијџим значењем*”, те је неопходно дати јасније критеријуме и једноставнија правила.

Да резимирамо, сложене јединице са страном детерминативном непроменљивом компонентом на првом месту формално се могу бележити тројако: састављено (упркос томе што имају два акцента и задржавају извесни степен аутономије), растављено и полусложенички. Такође, треба имати у виду и то да је први део непроменљив само у том споју (на пример, *бренд менаџер*, од *бренд менаџера* итд., али *срџски бренд*, од *срџскоџ брендџа*). То је уједно и критеријум којим се можемо водити у уједначавању правописних решења:

1) Јединице с несамосталним пунозначним формантима који су непроменљиви у датом споју, а ван њега нису у општој употреби као самосталне лексеме, треба писати полусложенички (попут *џрејс-џериод, жиро-рачун, лајџи-моџив*). Тиме бисмо решили и новија питања: када се нагомилавају непроменљиви детерминативи страног порекла, у српском језику непрозирни, могли бисмо их писати састављено: *лонџковид џериод* (уместо *лонџ ковид*), *лоукосџ комџанија* (мада је пожељно посезати за српском варијантом *нискобуџејџна комџанија*) итд.

2) Јединице са пунозначним формантом непроменљивим у датом споју, али променљивим ван њега и у општој употреби ван тог споја (попут *бизнис ценџар, инџернеј адреса*) треба писати растављено. Ово правило би унело неке измене у традиционалну правописну норму, јер би подразумевало да се, на пример, *вещ-машина* пише растављено – *вещ машина*.

3) Несамосталне форманте који најчешће конкретно значење добијају тек у споју (попут префиксоида *фото-*, *еко-*, *ејно-*, *зоо-*, *аними-*) треба писати састављено, а нарочито онда када се тим спојем именује посебан појам, што значи да бисмо наш *аудиоуџи* и *фотоапарати*, ма колико се они у међувремену модернизовали, писали онако како их бележе речници.

Л и т е р а т у р а :

- Драгићевић 2011: Рајна Драгићевић. „О неким проблемима творбе неологизама у настави.” *Књижевност и језик* LVIII/1–2, 89–96.
- Ивић и др. 2004: Павле Ивић, Митар Пешикан, Иван Клајн и Бранислав Брборић. *Српски језички приручник*. Београд: Београдска књига.
- Станојчић–Поповић 2003: Живојин Станојчић и Љубомир Поповић. *Грамађика српског језика за гимназије и средње школе*. Београд: Завод за уџбенике.
- Тошовић 2002: Бранко Тошовић. *Функционални сјилови*. Београд: Београдска књига.
- Ћорић 2009: Божо Ћорић. *Линџомариналије*. Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.

Светлана Слијепчевић Бјеливук
Институт за српски језик САНУ, Београд
s.slijepcevic@gmail.com

